

SBĚR VYBRANÝCH VÝSLEDKŮ 2023

Kritérium	Přínos k poznání
Název výsledku	FOMO Incorporated: Performativita na dohled katastrofy
Autor výsledku	doc. Mgr. Jan Zálešák, Ph.D.

Popis výsledku

Jan ZÁLEŠÁK, „FOMO Incorporated. Performativita na dohled katastrofy“,
in: Alice KOUBOVÁ—Eliška KUBARTOVÁ (eds.), *Terény performance*, Praha: Nakladatelství AMU, 2021,
ISBN 978-80-7331-581-8, s. 120—135.

Studie „FOMO Incorporated“ byla publikována jako kapitola v odborné knize *Terény performance*, kterou v roce 2021 uspořádaly doc. Alice Koubová (DAMU) a dr. Eliška Kubartová (MU/UPOL). Níže bude představena blíže samotná studie, nejprve něco více ke knize. Na vzniku *Terénů performance* se podílely zhruba dvě desítky autorek a autorů a kniha je koncipována záměrně tak, aby pokryla problematiku performativity a performance napříč různými vědními obory a uměleckými disciplínami. Zahrnuje tak texty z oborů, jako jsou teatrologie, bohemistika, genderová studia, sociologie, dějiny a teorie umění, sociologie ad. Vedle studií a odborných esejů kniha zahrnuje také rozhovory a obrazové eseje, jimiž do knihy vstupují hlasy a obrazy umělkyně a umělců, performerek a performerů, jako je Miloš Šejn, Anna Daučíková nebo Kateřina Olivová. Editorky začaly organizovat první setkání s autorským kolektivem v polovině roku 2019 a práce na textech se odehrávala zkraye roku 2020, tedy v době nástupu první vlny pandemie Covid-19. Intenzivní zkušenost pandemie a způsoby, jakými se s ní společnost i jednotlivci vyrovnávali, se promítla nejen do obsahu některých textů; dopady pandemie na chod dodavatelských řetězců a služeb rovněž oddálily připravované vydání knihy zhruba o rok (fakticky vyšla na zkraye roku 2022). Po vydání kniha získala např. Čestné uznání rektora Univerzity Palackého v Olomouci a byla nominována na Ceny Divadelních novin za publikační počin v oblasti divadla za rok 2022.

Studie (kapitola v knize) „FOMO Incorporated“ začíná anekdoticky, připomínkou online fenoménu z počátku pandemie Covid 19: „přijetí výzvy“. Od tohoto partikulárního příkladu způsobu, jakým generace boomerů performativně reagovala na vynucenou nutnost trávit více času online, text pokračuje k úvaze o „tiktokující generaci Z“ a o tom, jak nám vědomí krize podbarvující zdánlivou bezúčelnost času tráveného online pomáhá odkrývat vazby mezi performativitou a výkonností, mezi prekariátem a umělectvem, a to v perspektivě sahající až do období sedmdesátých a osmdesátých let, tedy nástupu neoliberalismu a postfordistické ekonomiky, po současnost. Přes odkazy k úvahám Alexandry Pirici a Anny Tsing se esej v tomto místě začíná stáčet k myšlence možnosti postuhumánní performativity. Nejprve je identifikován vztah mezi spekulativní povahou financionalizované ekonomiky, v jejímž rámci se dnes odehrávají naše životy, a uměleckým a kurátorským zájmem o „spekulaci“, respektive o agenci věcí (v rámci nového materialismu, spekulativního realismu nebo objektově orientované ontologie), který kulminoval v polovině minulé dekády. Zmíněné myšlenkové směry nerezonovaly v kontextu umělecké tvorby náhodou, dotýkaly se totiž něčeho podstatného: konvergence osudů lidských a nelidských aktérů v kontextu pozdního kapitalismu. Závěrečná část eseje rozvíjí tyto myšlenky na příkladech myšlení a kurátorské praxe Jane Bennett, Karen Barad a Susanne Pfeffer.

Přínos studie k poznání spočívá v položení důrazu na tuto „posthumánní performativitu“ a její přesnější lokalizování do konkrétních příkladů umělecké praxe, na nichž je možné se vztáhnout ke konceptům, které — dokud jsou čistě v poli teoretické či filosofické reflexe (jako např. u Barad) — mohou působit velmi odtažitě. Studie ve svém závěru dospívá k tezi o emancipatorním charakteru tvůrčí a divácké zkušenosti s posthumánní performativitou. Rozšířením teoretické reflexe performativity o postřehy z oblasti posthumanismu nabízí studie inovativní pohled na povahu pozdního kapitalismu, který je na konvergenci produktivních sil lidských i nelidských aktérů založen. Propojením myšlenek z oblasti nového materialismu a spekulativního realismu s analýzou umělecké a kurátorské praxe kapitola přispívá k porozumění možné roli umění v reflexi a poznávání komplexní dynamiky současné společnosti.

Ke knize *Terény performance* editorky vytvořily samostatný web <http://terenyperformance.cz/>, kde představují motivace k uspořádání publikace a její základní myšlenky, dále představují krátké ukázky obsahu a autorstvo knihy. Kromě webu, který sloužil od počátku k základnímu představení publikace, editorky hned po jejím vydání a křtu začaly organizovat různá setkání a aktivně knihu představovaly na různých platformách a v médiích.

Zkoumat téma až po odeznění módní vlny

Za prvé, pojmy performance a performativity se objevily před sedmdesáti lety jako poměrně subverzivní a objevné koncepty. Přispěly ke změně metodologií věd, umělecké tvorby, chápání politiky. Umožnily pojmenovat fenomény, které by bez těchto pojmů zůstaly nezachytitelné. Tato perspektiva však generovala dva neproduktivní průvodní jevy: 1. mnohdy až lavinovitě a nekritické přejímání a nadužívání těchto pojmů, 2. instinktivní rezistenci v rámci některých oborů, které se vůči performativnímu přístupu předem obrnily. Ve chvíli, kdy pojmy performance a performativity již ztratily punc novosti či dokonce módnosti, nastává snad podle nás vhodná příležitost pro jejich nesamozřejmé a přesnější způsoby užívání a dalšího rozvíjení.

Nabídnout konkrétní přístupy z českého a slovenského prostředí

Recepce pojmu performance (případně performativita) dosud probíhala v českém a slovenském prostředí s různou intenzitou: zatímco některé vědní obory je podrobily rozsáhlé reflexi a začlenily je mezi své metodologické nástroje, v jiných podobné procesy dosud neproběhly či jejich intenzita nebyla velká, anebo se teprve rozbíhají. Protože se význam pojmu performance zpřesňuje výhradně jeho citlivým užíváním, testováním, praktikováním a konfrontací, rozhodly jsme se oslovit české a slovenské autory a autorky, kteří se tomuto tématu ve své práci věnují, aby popsali, jakým způsobem pojem performance ve své umělecké a vědecké tvorbě užívají nebo jak nad ním uvažují. Cílem našich snah nebylo vytvořit encyklopedickou příručku pokrývající reprezentativně veškeré možné přístupy k performanci a celou škálu jejich využití ve vědě a umění. Chtěly jsme nabídnout prostor pro setkání singulárních, autorských i vzájemně protichůdných přístupů, jež by umožnily pojem

Reflektovat člověka v jeho tělesnosti a decentralizované pozici

Performativitou se myslí působení sil v rámci dějících se událostí, jejichž hybatelem není nezbytně lidská bytost. Performancí se myslí událost, ve které explicitně zvědomujeme působení performativity. Díky ochotě připustit si přítomnost a vliv těchto sil je možné zkoumat události, do nichž je člověk zahrnut, aniž by byl jejich autorem či autorkou, a na nichž se přesto aktivně podílí (a nese tedy za ně specifickou odpovědnost). Otevírá se tak citlivost vůči nelidské realitě a síťové provázanosti člověka s okolím, zvyšuje se porozumění pro vzájemné vztahy propojení, závislosti a odpovědnosti, pro specifika různých prostředí a funkce rozhraní, médií, náhody a nezáměrných událostí. Na druhé straně však performativní hledisko stále na tělesný rozměr těchto síťovaných, provázaných a mocensky asymetrických vztahů upozorňuje. Zdůrazňuje, že se vzájemné vztahy působení propisují do lidských i nelidských těl a usazují se v nich jako vzory dalšího jednání. I právě probíhající

Obsah a ukázky

1. **Teatrologie jako performatika.** Martin Bernátek (s Eliškou Kubartovou), Katedra divadelních a filmových studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. // [Přečtěte si ukázku](#)

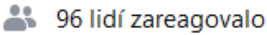
2. **Performance a performativita jednání v kulturní sociologii.** Csaba Szaló, Katedra sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno. // [Přečtěte si ukázku](#)

3. **Performativní filosofie revisited.** Rozhovor Alice Koubové s Jakubem Liškou (doktorand Katedry divadelních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno) a Barborou Liška (doktoranda Katedry divadelních a filmových studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci). // [Přečtěte si ukázku](#)

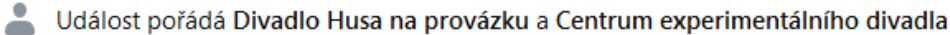
V květnu 2022 byla kniha představena v pořadu Artzóna České televize: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12072033166-artzona/222542152010014/cast/916196/>

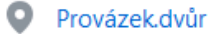
V květnu 2022 byla kniha představena v pořadu Artcafé Českého rozhlasu <https://www.mujirozhlas.cz/artcafe/kniha-ktera-rika-zapomente-na-chvili-na-vse-co-jste-kdy-cetli-tady-i-kdekoliv-jinde>

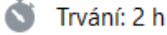
V červnu 2022 uspořádalo brněnské Centrum experimentálního divadla ve spolupráci s NAMU k příležitosti vydání knihy kulatý stůl v brněnském divadle Husa na provázku

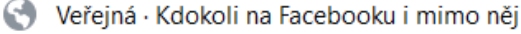
 96 lidí zareagovalo

 Událost pořádá Divadlo Husa na provázku a Centrum experimentálního divadla

 [Provázek.dvůr](#)

 Trvání: 2 h

 Veřejná · Kdokoli na Facebooku i mimo něj

Knihovna a archiv Centra experimentálního divadla ve spolupráci s Nakladatelství akademie múzických umění v Praze (NAMU) si vás dovoluují pozvat na šesté z řady nepravidelných diskusních setkání – kulatý stůl na téma knihy ***Terény performance***.

~ Setkání se uskuteční u příležitosti nedávno vydané společné publikace tvůrců a tvůrkyň z umělecké sféry, akademické oblasti a hybridních mezisvětů Terény performance.

~ Cílem je knihu představit a pohovořit společně o možném pojetí fenoménu performance a performativity napříč obory.

~ O tom, jak pojednat téma performance prostřednictvím knihy, jak je tato publikace koncipovaná a jaké byly motivace a podmínky jejího vzniku, budeme hovořit v pondělí **20. června od 16:00 na dvoře Divadla Husa na provázku** (areál Centra experimentálního divadla, Zelný trh 9, Brno).

~~~~~

„Proč studovat jednání v jeho konkrétní tělesnosti, jako součást ustavování významů sdílené společenské reality, když se realita vyjednává stále více v rámci digitálního prostoru? Proč zkoumat, jak jsou zdánlivě odtělesněné, abstraktní, symbolické úkony součástí (tělesného a lidského) prožívání a vyjednávání světa? Nepatří performance a performativita, jejichž módní boom je už za námi, mezi pojmy, které je vhodné spíše překonávat než znovu oprašovat?“ (z úvodu knihy)

Takto o vydání knihy referoval v listopadu 2022 web Taneční aktuality: <https://www.tanecniaktuality.cz/recenze/neprehlednutelne-tereny-performance>

Portál Monoskop zařadil knihu do výběrové bibliografie regionu Střední a Východní Evropy: Monoskop https://monoskop.org/Central_and_Eastern_Europe_Bibliography

Záhy po jejím vydání se začaly objevovat reference ke knize Terény performance také v odborných článcích (např. Jana Orlová, „Rozdíly mezi vizuální performancí a divadlem aneb co, kde a kdy je performance?“ in Sešit pro umění, teorii a příbuzné zóny, 2022, č. 32, s. 45—78 <https://vvp.avu.cz/app/uploads/2022/11/2022-32-orlova.pdf>) nebo v disertačních pracích (David BARTOŠ, Formy akčního umění v rámci vzdělávacího systému středních škol ČR (disertační práce), Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2024. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8buqn8/> nebo Marta LJUBKOVÁ, Autorská dramaturgie v Národním divadle (disertační práce), Praha: Akademie múzických umění v Praze, Divadelní fakulta, 2024, dostupné z: <https://theses.cz/id/tvb475/>).

Studie „FOMO Incorporated“ je sice jen jednou z kapitol knihy — a jako takové jí nebyla věnována samostatná recenze, v recenzích knihy *Terény performance* v oborových a odborných časopisech je nicméně textu „FOMO Incorporated“ pravidelně věnována samostatná pozornost, což dokládají zde uvedené fragmenty:

Artalk

Ivana Hrončeková, „Hľadanie hraníc performance“, Artalk, 20. 2. 2023,

<https://artalk.info/news/hladanie-hranic-performance>

konania a myslenia vo filozofii.

Obrat k výkonnosti

Z textov venujúcich sa súčasnému umeniu by som upozornila predovšetkým na tri z nich, ktoré pole performativity rozširujú do aktuálneho diskurzu najpresvedčivejšie. Esej Jana Zálešáka neposudzuje performatívny obrat ako kategóriu teórie umenia, ale ako „obrat k výkonnosti“ v zmysle vysokého pracovného nasadenia, ktorá z kreatívnych povolání vytvára skupinu entreprekariátu (spojenie slov podnikateľ –entrepreneur – a prekariát). Cituje napríklad z eseje Alexandry Pirici, ktorá opisuje mechanizmus start-upov, kde je za účelom prilákania potenciálnych investorov nutné predstaviť si zisk skôr, než je možné ho vytvoriť. Dramatický výkon marketingu je tak prerekvizitou výkonu ekonomického, čo úvahy Jana Zálešáka vedie k posthumanistickým záverom o prestupnosti rolí ľudských tiel a neživých produktov. Pre udržanie kapitalistického statusu quo pritom promovaná komodita nesmie ochorieť.

Bolesť a ochorenie tela v kontexte queer teórie a performance tematizuje

většině diváctva, klíčovou roli. Napětí mezi principem přítomnosti, tedy tím, co se děje právě teď a tady, a medialitou zprostředkávající dokumentace probleskne pouze v náznaku v rozhovorech s Milošem Šejnem a Annou Daučíkovou, kteří k zachycení svých performance používají různá média a tuto oblast kontinuálně promýšlejí.

Performance je ovšem i svého druhu výkon, ostatně to implikuje už samotný anglický význam slova. K této poloze se vztahuje několik autorů a autorek. Například Jan Zálešák zdůrazňuje, že „performativní obrat“ nevnímá tak, jak je v kontextu teorie vědy běžné, tedy jako důraz na performativitu, vtělenost a situovanost vědění, ale jako „obrat k výkonnosti“ doprovázející přechod k postindustriální fázi kapitalismu, „obrat, v němž se ‚výkon‘ posouvá na úroveň individuální charakteristiky pracovníka a souvisí s komplexním souborem nejen jeho dovedností a schopností, ale také motivací, tužeb či afektů.“ (s. 125) Etablování média performance klade do spojitosti s ustavováním nového postavení umělců ve společnosti, které znovu a znovu nacházíme v pozici avantgardy – předvoje nejen výtvarné, ale i životní praxe. Pojem performativity tak stejně jako další texty využívá ke kritické reflexi současného světa. Toto spektrum pak rozšiřuje texty reflektující roli performativity v soudnictví nebo politice. Zaujalo mě, jakým způsobem Vladimír Naxera a Petr Krčál nahlíží na politické procesy a jak pregnantně dokáží díky performativní perspektivě analyzovat politická vystoupení populistů. Pobavil mě i subverzivní experiment Karla Šimy, který místo

jako sérii realizovaných rámců jednání. Politik pak podle jejich výkladu inscenuje sám sebe, bere na sebe určité role, které mají definovat rámce, skrze které bude nahlížen. Jde tedy o vědomou stylizaci lidského vystupování a jednání, které se zdá být v přímém rozporu s pojetím performativity jako autentického, tělesného prožívání přítomnosti, jež je patrné v jiných částech knihy. O Goffmana se opírá i Martin Langhans¹⁶ ve svém performativním pojetí práva, přičemž má tendenci oddělovat role diváků a performujících, přestože nakonec dochází k závěru, že všichni účastníci soudního jednání jsou ve skutečnosti participanty události (performance).

Velká část příspěvků publikace byla napsána autory nebo autorkami opírajícími se o zázemí v teatrologii.¹⁷ Tyto studie se svou prací s pojmy a celkovým uvažováním odlišují od příspěvků vycházejících spíše z diskurzu současné výtvarné scény a estetiky,¹⁸ u nichž je patrná určitá termínová a konceptuální volnost. Jan Zálešák¹⁹ tak například ve svém textu vykládá performanci skrze její anglickojazyčný význam, tedy jako výkon či výkonnost – a její takto definovaný význam vzápětí aplikuje na říši internetu a sociálních sítí. Hovoří pak o předvádění výkonu a sebe-komodifikaci současných umělců, kteří již nevytváří komodity v tradičním slova smyslu, ale spíše se soustředí na sebe prezentaci v online prostoru. I tímto se decentralizuje pozice člověka ve světě a o lidech lze začít uvažovat jako o objektech či věcech v rámci určité horizontální ontologie. Zálešák tedy nabízí jiné pojetí performativity, které se již nezabývá autenticitou a ukotvením v určitém čase a fyzickém prostoru, ale performativitu naopak více vztahuje k dnešní žité realitě.

Napříč knihou je patrné termínové a konceptuální napětí vznikající odlišným odborným zázemím jednotlivých autorů a autorek. Ač si publikace neklade za cíl vytvářet direktivní definice, heterogenita jednotlivých příspěvků odhaluje, že určitá snaha o sjednocení základních východisek by české diskuzi mohla prospět. Bez mezioborové diskuze – k níž se ostatně tato publikace řadí – a vymezení hracího pole se performativita může stát spíše objektem partikulárních zájmů než účinným nástrojem reflexe.

Tereza Teerink Turzíkova

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno